

Despre "Logica sentimentelor" a lui Théodule Ribot

Daniel Munteanu

Théodule-Armand Ribot, care a trăit între 1839 și 1916, considerat drept părintele psihologiei științifice franceze, este cunoscut mai ales pentru contribuțiile sale la studiul imaginației creatoare, definirea legilor regresiei memoriei și studiile asupra psihologiei sentimentelor. El a scris în 1896 "Psihologia sentimentelor" după care, în 1905, "Logica sentimentelor", lucrare pe care ne propunem s-o prezentăm acum.

În această carte, autorul demonstrează existența la om a unei logici de o cu totul altă structură decât logică rațională și pe care o numește logică sentimentală.

Între logica rațională și logica sentimentelor nu există o ruptură, în pofida diferențelor lor structurale și funcționale, deoarece amândouă sunt produse ale naturii umane și au o utilitate comună.

Diferențierea celor două logici s-a făcut, în opinia autorului, printr-un proces lent, desfășurat istoric.

Pentru a schița desfășurarea acestui proces de diferențiere, trebuie mai întâi să amintim că omul, ca și orice alt animal, tinde spre conservare și dezvoltare, dar el, spre deosebire de orice alt animal, dispune, pentru realizarea conservării și dezvoltării, de rațiune și imaginație.

"La origine, spune Ribot, acestea două (rațiunea și imaginația) se confundă, după cum observăm la copii și la popoarele fără o cultură intelectuală. Logica primordială este brută și frustă; raționamentul primitiv este, față de raționamentul logicienilor, ceea ce instrumentele din epoca pietrei sunt față de uneltele noastre perfecționate."

Raționamentul primitivilor, având rădăcinile în necesitățile vitale, utilizează la întâmplare elemente furnizate de rațiune și imaginație pentru a formula explicații, a face presupuneri sau previziuni. (Acestea se întâmplau în etapa pe care Freud în "Totem și tabu" o numește etapa "atotputerniciei ideilor".)

Ce spune Ribot: "În acest amestec confuz de adevăr și de fals, de fapte dovedite și de puerilități, de exactități și de fantezie, cărora gânditorul novice le atribuie o valoare egală, în mod treptat, ca urmare a unei dezvoltări pe care va trebui s-o schițăm, o limită de separație se stabilește între raționamentul care include proba și raționamentul care scapă probei, cu toate că o simulează, între logica rațională și logica sentimentelor."

Utilizarea de către primitivi a raționamentelor concrete a avut o consecință inevitabilă: "Cu timpul, spune autorul, s-a făcut o foarte importantă distincție între două categorii de cazuri:

- Acelea în care presupunerea, așteptarea, raționamentul sunt totdeauna sau cel mai adesea justificate de experiență;
- Acelea în care rezultatul contrar survine întotdeauna sau cel mai adesea.

S-a stabilit astfel o distincție între cazurile certe și cazurile incerte. Pe parcursul acestei perioade de evoluție logică experiența constituie singurul mijloc de control, criteriul deosebiriilor. Datorită acesteia se conturează o diferențiere: raționamentul obiectiv, conform cu natura lucrurilor, probant, rațional, tinde să formeze un mic domeniu în câmpul nelimitat al raționamentului subiectiv, cu concluzii pur și simplu probabile."

Cu privire la logica rațională Ribot face următoarele precizări:

"Logica rațională își are obârșia în trebuința de a ne adapta prin cunoașterea mediului exterior, a proprietăților și atributelor sale."

"Raționamentul intelectual nu are decât un scop: cunoașterea adevărului obiectiv. El este o adaptare la fapte (însușiri, raporturi sau semnele care le reprezintă."

"Logica rațiunii, sub forma sa corectă, este determinată de natura și ordinea obiectivă a fenomenelor, fie că ea constată, fie că ea presupune, ca în cazul descoperirii. Ea este constituită din stări intelectuale (percepții, imagini, mai ales concepte), pe cât posibil purificate de orice aliaj emoțional."

Spre deosebire de raționamentul intelectual, autorul ne spune că: "Raționamentul emoțional este o adaptare la credințe, la dorințe și aversiuni. Poziția sa este subiectivă."

"Logica sentimentelor este determinată de natura subiectivă a celui care își propune să stabilească, pentru el însuși și pentru alții, o opinie, o credință. Originea sa stă într-o dorință pozitivă sau negativă care urmărește un simulacru de dovadă."

Caracterul neobiectiv al logicii sentimentale este sugerat de următorul pasaj din "Isabel și apele diavolului" al lui Eliade: "Isabel mi-a forfecat colțurile, mi-a pilit asperitățile ca să pot pătrunde în sufletul ei. Mă ignoră. Toți mă ignoră. Fiecare mă crede ce vrea el. Dar eu? Eu - unde sunt? Eu, din mine, din nopțile mele, din zorii mei? Dacă aș urla, dacă aș sângera - ei rămân surzi și orbi. (...) Sunt singur, între o mie de prieteni. Am crezut că dragostea te trece în celălalt. Dar, te trece acolo unde vrea el, unde vrea ea, în închipuirea lui, în nălucirile ei."

Ribot se întreabă: "De ce oare persistă această formă de raționament inferioară, aleatoare, cel mai adesea specioasă, fără a se lăsa înlocuită? Pentru că logica rațională, spune el, nu se poate extinde la întregul domeniu al cunoașterii și acțiunii. Or, omul manifestă o trebuință vitală, irezistibilă de a cunoaște anumite lucruri inaccesibile rațiunii, de a acționa asupra unor persoane sau lucruri, pe când logica obiectivă nu-i furnizează mijloace în acest sens. Într-un cuvânt, logica sentimentelor îi servește omului în toate cazurile în care are de promovat un interes teoretic sau practic (în fond întotdeauna practic) sau de justificat o concluzie, cazuri în care nu poate sau nu vrea să utilizeze procedeele raționale."

Citez în continuare:

"Una dintre caracteristicile esențiale ale raționamentului afectiv este aceea că el se compune exclusiv sau mai ales din concepte și judecăți cu coeficient emoțional, într-un grad variabil."

Rolul jucat în logica rațională de ideile generale și abstracte este luat în logica sentimentelor de ceea ce Ribot numește concepte-valori sau judecăți de valoare.

Spre deosebire de logica rațională, ne spune Ribot, logica sentimentelor nu se supune principiului contradicției, astfel încât există foarte mulți oameni cu diverse credințe contradictorii din punct de vedere rațional.

"Într-un cuvânt, se spune, logica sentimentelor nu caută decât mijloace de satisfacție și de succes, fără a lua în considerare măsura în care căile pe care le urmează sunt contradictorii din punct de vedere rațional. Toate trebuințele, aspirațiile, pasiunile care ne fac să acționăm sunt valori ireductibile unele la altele și care nu sunt contradictorii decât în măsura în care sunt raționalizate, adică elaborate prin filtrul reflecției raționale."

În afara năpăsării față de contradicție, logica sentimentelor se mai deosebește de logica rațională și prin altă trăsătură esențială. În timp ce (citez) "în cazul raționamentului intelectual raporturile dintre termenii medii se stabilesc prin asemănări, analogie, trecerea de la parte la întreg și de la întreg la parte, incluziune, excludere etc. și seria condiționează concluzia", "în logica afectivă raporturile dintre valorile-mijloace (care conduc la valoarea-scop) se stabilesc potrivit unei tendințe unice, după un principiu al finalității, printr-un demers ascendent sau acumulare, prin progresiune sau regresivitate, contrast etc, iar concluzia condiționează seria."

Ribot a definit și descris mai multe tipuri de raționament afectiv: pasional, inconștient, imaginativ, justificativ și mixt sau compozit.

Dintre acestea (citez) "Forma de raționament emoțional cea mai completă, cea mai frecventă și mai importantă prin rezultatele sale este aceea pe care o desemnez drept raționament

imaginativ, (...) Este raționamentul propriu credinței, atunci când ea raționează: rolul său în istoria individuală și colectivă a umanității este încă de prim ordin."

"Credințele, ideile sau concluziile referitoare la viața viitoare sunt, în opinia autorului, excelente exemple de raționament imaginativ, de înaintare de la cunoscut la necunoscut, de călătorie de descoperire pilotată de sentiment. (...) Principiul veritabil, fundamental, universal, care îi stă la bază (raționamentului imaginativ în acest caz) este un fapt psihic al naturii omului: dorința de a trăi veșnic."

Am ales ca exemplu pentru această categorie de raționamente imaginative pe acela care reprezintă baza simbolismului lunar. În "Sacral și profanul", Mircea Eliade scrie: "Nu trebuie să uităm că ceea ce-i dezvăluie Luna (prin fazele sale) omului religios nu este numai faptul că Moartea este indisolubil legată de Viață, ci mai ales că Moartea nu este definitivă, că este mereu urmată de o nouă naștere." Este evident că raționamentul în discuție nu rezistă la o analiză rațională dar el este conform tendinței noastre de conservare și asta îi conferă viabilitatea.

O altă formă de raționament emoțional este raționamentul de consolare. (citez) "Acesta, își are originea în trebuința găsirii unui remediu pentru durerea morală. Dacă îi excludem pe pesimiști, care nu vor să audă de consolare, pe stoici care o disprețuiesc, și spiritele lucide care îi văd fragilitatea, ceilalți oameni sunt extrem de accesibili pentru această aparență de raționament și se lasă cu dragă inima pradă iluziei pe care le-o procură.

Toate nenorocirile existenței: ruina, decăderea, boala, despărțirea cauzată de moarte sunt pentru pacient o împuținare a vieții, o pierdere resimțită de personalitatea sa. Tendința de a fi și de a prospera, "voința de putere", într-un cuvânt instinctul fundamental de conservare este atins, obstrucționat, rănit. Raționamentul de consolare constituie un efort de restituire, prin mijloace artificiale, a cantității de viață și de energie pierdute. Fie că ia naștere spontan în noi, fie că îl acceptăm de la alții, el vizează întotdeauna același scop și constă în punerea în valoare a unor stări din trecut sau din viitor, capabile să compenseze prezentul: pentru că nu putem găsi consolarea decât în amintirile plăcute ale unui tip revolut sau în acea construcție imaginară, proiectată în viitor, pe care o numim speranță."

Ribot împarte formele de raționament sentimental după tendința de conservare sau de expansiune care le alimentează.

El scrie: "Tendința de conservare (negativă într-un anumit sens), se traduce prin acte de apărare, mijloc preventiv împotriva scăderii, împuținării; sau dacă răul s-a săvârșit, prin utilizarea mijloacelor indicate pentru reparare, pentru compensarea pierderilor, pentru realizarea, pe cât posibil, a unei restitutio ad integrum.(...) Tendința de expansiune (mai degrabă pozitivă), pacifică sau belicoasă, are întotdeauna drept rezultat o creștere a ființei și a puterii. Cel puțin aceasta este iluzia individului, și, în sfera integral subiectivă a sentimentelor, iluziile și realitatea sunt echivalente."

Concluzionând, autorul scrie: "Multiplele manifestări ale logicii sentimentelor sunt astfel reduse la două tendințe fundamentale ale vieții afective, care la animalele superioare sunt intim legate între ele: conservarea, dezvoltarea."

Asadar, logica sentimentelor (citez) "se găsește în serviciul naturii noastre afective și active și nu ar putea să dispară decât în ipoteza himerică după care omul ar deveni o ființă exclusiv intelectuală. De altfel se poate afirma fără teamă că, în contextul obișnuit al vieții individuale sau sociale, raționamentul afectiv este de departe cel mai frecvent."

Aprilie 1993